

ULISA: Uluslararası Çalışmalar Dergisi Journal of International Studies

Cilt 6, Sayı 2 - Volume 6, Number 2

Emre ÇALIŞKAN*

* Arş. Gör.; Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Ankara, Türkiye; ecaliskan@ybu.edu.tr; 0000-0001-6338-883X.

İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü: Doğu Hindistan Şirketi, Kraliyet Afrika Şirketi, Virginia Şirketi Örnekleri

Dünya siyasi tarihinin önemli dönüm noktalarından birisi sömürgecilik ve sömürge dönemleridir. Ekonomik, siyasi ve kültürel olarak günümüzde dahi etkileri görülebilecek olan sömürgecilik tarihi, araştırmacılar için de önemli bir çalışma sahasıdır. Sömürgecilik dendiğinde akla ilk gelen ülkelerden birisi İngiltere'dir. Yaklaşık 450 yıl sömürgeci faaliyetler içerisinde bulunan İngiltere'nin irdelenmesi, anlamlandırılması ve üzerinde durulması gereken bir sömürge tarihi ve siyaseti bulunmaktadır. İngiliz sömürgeciliğinin önemli aparatlarından birisi olan sömürge şirketleri, İngiltere'nin bu sömürge siyasetinin anlaşılmasını sağlayacak nitelikte faaliyetler yürütmüşlerdir. Bu noktada İngilizlerin kurduğu sömürge şirketlerini incelemek ve bu şirketlerin faaliyetlerini ortaya koymak İngiliz sömürge siyasetini anlamada önemli bir eşiktir. Bu bağlamda bu çalışmada İngiltere'nin kurduğu üç önemli sömürge şirketi olan Doğu Hindistan Şirketi, Virginia Şirketi ve Kraliyet Afrika Şirketi incelenmiştir. Çalışmada bu şirketlerin faaliyetleri incelenecek olup bu şirketler üzerinden İngiliz sömürge siyasetinde sömürge şirketlerinin rolü saptanmaya çalışılacaktır. Kuruldukları tarihlerden itibaren İngiliz sömürgeciliğine önemli bir ivme kazandıran bu sömürge şirketlerinin incelenmesinin alandaki literatüre katkı sunmasının yanında, İngiliz sömürge siyasetinin daha iyi anlaşılmasına da yardımcı olması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İngiliz Sömürgeciliği, Sömürge Şirketleri, İngiliz Sömürge Siyaseti.

The Role Of British Colonial Companies In Colonial Politics: Case Studies Of East India Company, Royal Africa Company, Virginia Company

Colonialism and colonial periods have been considered as one of the important turning points in world political history. The history of colonialism, whose economic, political, and cultural effects can be seen even today, is also a prolific field of study for researchers. England has been the first country that comes to mind when colonialism is mentioned. England's 450 years of colonial activities need to be examined, interpreted, and explained. Colonial companies, one of the important apparatuses of British colonialism, carried out activities that would enable the understanding of this colonial policy of England. At this point, examining the colonial companies established by the British and revealing the activities of these companies are important thresholds in understanding the British colonial policy. In this context, in this study, the East India Company, the Virginia Company, and the Royal African Company as the three important colonial companies were examined. The activities of these companies will be examined and the role of colonial companies in the British colonial policy will be analyzed through these companies. The examination of these colonial companies, which have given a significant impetus to British colonialism since their establishment, will not only contribute to the literature but also help to better understand the British colonial policy.

Key Words: British Colonialism, Colonial Companies, British Colonial Politics.

Araştırma Makalesi | Original Article

Atıf: *Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 2 (2022), ss. 107-120.

Citation: *Ulisa: Journal of International Studies*, Vol 6, No 2 (2022), pp. 107-120.

Başvuru 05.12.2022 Received | Kabul 30.12.2022 Accepted

Ulisa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi, Uluslararası İlişkiler ve Stratejik Araştırmalar Enstitüsü (ULİSA) tarafından yayınlanmaktadır.
Ulisa: Journal of International Studies is published by the Institute for International Relations and Strategic Research (ULİSA).
E-ISSN:2602-3245 | <https://aybu.edu.tr/yulisa>

İngiliz Sömürge Şirketlerinin Sömürge Siyasetindeki Rolü: Doğu Hindistan Şirketi, Kraliyet Afrika Şirketi, Virginia Şirketi Örnekleri

1. Giriş

İngiliz sömürgeciliği, dünya siyasi ve ekonomi tarihi açısından önemli bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. 15. yüzyılda başlayan coğrafi keşifler, beraberinde sömürgeci istek ve arzuları da getirmiştir. Özellikle ilk sömürgeci Avrupalı devletler olan Portekiz ve İspanya'nın ardından İngiltere Krallığı¹ da sömürge amaçlı keşiflere başlamıştır. Bu keşif çalışmaları başlangıçta sonuçsuz kalsa da diğer ülkelerin sömürgecilik ile ulaştığı zenginlikleri gören İngiltere, vazgeçmemiş ve sömürge elde etme çabalarında başarılı olmuştur. Nitekim sömürgeci istek ve arzularını tatmin etmek ve zenginliklere ulaşmak amacıyla İngilizlerin, 17. yüzyılın başlarından itibaren hızla sömürgeler elde etmeye başladığı görülmektedir. Bu sömürge faaliyetlerinin ana bölgelerini Kuzey Amerika ve Hindistan coğrafyası oluşturmaktaydı. Özellikle denizcilikte sahip oldukları meziyetler, İngilizlerin denizasıırı bölgelerde sömürge faaliyetlerinin ivme kazanmasında önemli bir etkindir (Ferguson, 2011). İngiltere'nin denizasıırı sömürgecilik faaliyetleri birçok zenginliğin kapısını İngilizlere açmıştır. Bu noktada, bu imparatorluğun sömürge faaliyetlerini nasıl yürüttüğü, sömürgecilikte nasıl başarılı olduğu sorusu akla gelmektedir. Bu sorunun cevabının aranacağı ilk yerlerden birisi ise, kamu-özel iş birliği ile kurulan İngiliz sömürge şirketleridir. Bu şirketler İngiliz sömürgeciliğinin sömürge politikalarının ana unsurlarından birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu sömürge şirketlerini incelemek; bu şirketlerin yapısını, faaliyetlerini ve İngiliz sömürgeciliğindeki rolünü ortaya koymak İngiliz sömürge siyasetini anlamak açısından da oldukça önemlidir.

İngiltere'nin, sömürgecilik faaliyetlerine başladığı 16. yüzyıl sonlarından itibaren, sömürge politikalarını sürekli geliştirdiği görülmektedir. Bu noktada İngiltere'nin, sömürge faaliyetlerinin sürekli ve kalıcı hale gelmesi için geliştirdiği politikalardan birisinin de çeşitli denizasıırı girişimleri desteklemek ve bu faaliyetleri teşvik etmek olmuştur. Keşif seferleri gerçekleştirmek isteyen kâşif ve denizcilere kraliyetin verdiği destek ve teşvik, yine tüccarların denizasıırı bölgelerde ticari faaliyet geliştirmek, pazar oluşturmak, daha ucuza ürün temin etmek gibi istek ve arzularını kraliyetin desteği ile yapması bu politikalardan bazılarıdır (Ferguson, 2011). İngiliz sömürgeciliğinin başlangıcından itibaren gelişen bu kamunun yani kraliyetin özel sektörü desteklemesi ve kamu-özel sektör iş birliğinin sömürge politikası olarak ortaya çıkmasının, zaman içerisinde kurumsallaştığını ve özellikle kurulan şirketlerin İngiliz sömürgeciliğinin bir parçası olmasını sağladığını söylemek mümkündür. Şirketler üzerinden ivme kazanan İngiliz sömürgeciliğinin, kısa zamanda Amerika kıtasından Afrika'ya, buradan da Hint bölgesine kadar yayılan sömürgeci faaliyetler içerisine girdiği görülmektedir. Bu noktada İngilizlerin sömürge şirketleri üzerinden ortaya koyduğu sömürge siyasetini daha iyi kavramak adına bu şirketlerin faaliyetlerini ve sömürgelerde İngiltere açısından rolünü ortaya koymak önem arz etmektedir. Bu çalışmanın da temel amacı, İngiltere'nin sömürge şirketleri üzerinden geliştirdiği sömürgecilik faaliyetlerinin nasıl yürütüldüğünün, İngiliz sömürge şirketlerinin İngiliz sömürgeciliğine nasıl katkı sağladığının ve İngiliz sömürge siyasetinde bu şirketlerin rolünün ve yerinin saptanmasıdır.

Bu çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. İngiliz sömürge siyasetinde sömürge şirketlerinin önemi ve yerini ortaya koymak adına üç şirket örnek olay olarak belirlenmiştir. Çalışma için gerek İngiliz sömürgeciliği gerekse sömürge şirketleri hakkında literatür taraması yapılarak, çalışmada kullanılacak kitap, makale ve akademik çalışmalar belirlenmiştir. Belirlenen hem Türkçe hem de İngilizce kaynaklar tasnif edilerek çalışmanın ortaya konulmasında kullanılmıştır. Bir siyasal tarih araştırması olarak ortaya konulan bu çalışma, alanındaki literatüre katkı sağlamayı hedeflemektedir.

¹ 1707 yılındaki büyük birleşmeye kadar İngiltere, İngiltere Krallığıdır. İskoçya ve Galler ile birleşmeden sonra ise Büyük Britanya ya da Britanya Krallığı olarak anılmıştır.

2. İngiliz Sömürge Şirketleri ve İngiliz Sömürge Siyaseti

Dünya sömürge tarihine bakıldığında sömürgeci Avrupa ülkelerinin, sömürge siyasetlerini uygularken belli başlı politikalarının ve tarzlarının olduğu görülmektedir. İlk sömürgeci ülkelerden İspanyollar, işgal ettikleri bölgelerde hoyrat, katliamcı ve ganimetçi bir tarz ve politika izlerken; Portekiz'in ise sömürge sürekliliğini sağlamak adına daha çok yerelle iyi ilişkiler geliştirmeyi, yereli değiştirmeyi ve dönüştürmeyi zenginliklere ulaşmak için araç olarak kullandığı gözlenmektedir. Portekizlilerin bu politikalarının ana sebebi olarak, ticareti ve elde edilen zenginliğin sürdürülebilirliğini incelemeleri gelmektedir (Ferro, 2017). Portekiz'inkine benzer politikaları Hollanda ve İngiliz sömürgeciliğinde de görmek mümkündür. Özellikle İngiltere'nin, 450 yıllık sömürge tarihinde uyguladığı sömürge politikalarıyla, sömürgeci emellerini uzun süre korumayı başardığı görülmektedir. İngiliz sömürgeciliği için işgal ettiği bölgelere girebilmek önemli bir adımken, girdiği bölgelerde kalıcı olabilmek daha fazla öneme sahiptir. İngiltere'nin işgal ettiği bölgelere has politikalar geliştirmesinin ve uygulamasının bölgede kalıcı olabilmesinde önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Bu minvalde, İngilizlerin sömürgeci emellerine ivme kazandırdığını fark ettikleri özel sektörü ve özel girişimleri destekleme politikaları geliştirmeleri önemlidir. Zira özel sektör-özel teşebbüs ile kraliyetin ya da İngiliz hükümetinin kurduğu sömürge ilişkilerinin, ortaklıklarının zamanla İngiliz sömürge siyasetinin temel unsurlarından biri haline geldiğini söylemek mümkündür. İngiltere'nin; tüccarları, denizcileri, kâşifleri destekleyerek onların deniz aşırı faaliyetler gerçekleştirmesini sağladığı görülmektedir. Bu desteklerin ilk örneklerinden birisi olarak, Kraliçe I. Elizabeth'in yakın adamlarından Walter Raleigh'in organize ettiği ve Kraliçe tarafından desteklenen Kuzey Amerika keşif seferleri karşımıza çıkmaktadır (Ferro, 2017). Kuzey Amerika'da koloni kurmak ve yerleşik bir sömürge oluşturmak amacıyla kıtaya giden İngiliz denizci, tüccar ve kâşifler ulaştıkları bugün Virginia olarak bilinen bölgeyi Kraliçe I. Elizabeth adına kraliyet toprağı ilan etmişlerdir. Kraliyetin özel teşebbüsle kurduğu bu ilişkinin sömürge faaliyetlerinde sürekli devam ettiği, kraliyetin her daim sömürge faaliyetlerinin ortağı olarak destek olduğu görülmektedir. İngiliz tüccarların bir araya gelerek sömürge faaliyetlerini daha kurumsal, daha fazla gelir getirici şekilde gerçekleştirmeleri için özel teşebbüs şirketleri desteklenmiş, bazılarında ise kraliyet kendisi de hissedar olarak ortak olmuştur. Bu şirketler üzerinden gerçekleştirilen sömürgecilik politikasının İngiliz sömürgeciliğini çok farklı bir noktaya taşıdığını ve üzerinde güneş batmayan imparatorluğun kurulmasında önemli rol oynadığını vurgulamak gerekir.

İngiltere 16. yüzyıl sonlarında daha önce desteklemeye başladığı deniz aşırı faaliyetlerin daha somut getiri sağlaması için, sömürge amaçlı çeşitli faaliyetleri desteklemeye başlamıştır. Ancak bu faaliyetlerin sonuçsuz kalması, Roanoke Kolonisi² gibi İngilizleri farklı arayışlara götürmüştür. Bunun sonucu olarak İngiliz tüccarların daha güçlü sermaye ile sömürge çalışmaları yapmasını sağlayacak ve var olan ticari riski azaltacak bir formül olarak sömürge amaçlı şirketler kurulmuştur. Bu şirketlerin amacı; kraliyetin izni ve desteğiyle ticari faaliyetler gerçekleştirmek, kar elde etmek ve İngiliz tacı adına sömürge faaliyetlerine katkı sunmaktır. Şirketlerin yatırımcıları arasında tüccarların, aristokratların, kraliyet ailesinin mensupları ve kraliyetin yani devletin bizzat kendisinin yer aldığı görülmektedir. Tüm bu yatırımcıların şirketten temel beklentileri; ticaret yapmak ve yeni ticari ilişkiler geliştirmek, sömürge bölgeleri kurmak ve tüm bunların sonucunda elde edilen karların sürekliliğini sağlamak adına sömürge faaliyetlerini kalıcı kılmak olduğu görülmektedir. Sömürgeleştirme ve zenginlik elde etme amacıyla faaliyet gösteren bu şirketler, daha fazla kar elde etme hırsı ve sömürgeler elde etme adına her yolu meşru görmüş, katliamlar ve soykırımlarla anılan bir sömürge tarihini de İngiliz Krallığına miras bırakmıştır (Ferro, 2017).

---

² 1585 yılında Kraliçe I. Elizabeth'in desteğiyle, Sir Walter Raleigh tarafından Kuzey Amerika'da Roanoke bölgesine koloni kurma amacıyla yerleşimciler gönderilmiştir. Ancak yeterli yiyecek bulamayan yerleşimciler, iklim şartlarına da uyum sağlamakta zorlandıkları için koloni kurmayı başaramamış ve İngiltere'ye geri dönememişlerdir. Yerleşimcilerin "Yeni Dünyada" tutunamayarak hayatlarını kaybetmesi ve koloni kurma girişimlerinin başarısız olması sebebiyle bu girişime kayıp koloni denilmektedir.

Şirketler; bireysel ya da bir grup insanın bir araya gelerek kurdukları iş organizasyonları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda şirketler oldukça eski bir maziye sahip müesseselerdir. Dünyada kurulan ilk ticari amaçlı şirket olan Japon Kongo Gumi şirketi bu maziye örnek verilebilir.³ Çalışmamıza konu olan sömürge şirketleri ise mazi olarak özellikle 16. ve 17. yüzyıllara kadar gitmektedir. Sömürge faaliyetlerinin daha kurumsal, geniş çaplı icra edilme ve var olan ticari risklerin azaltılması için sömürge şirketlerinin kuruldukları görülmektedir. Bu bağlamda İngiltere’de kurulan sömürge şirketleri de bu zemin üzerine kurulmuştur. İngiltere’de kurulan sömürge şirketleri aynı zamanda “chartered company” yani ayrıcalıklı şirketler olarak da bilinir. “Charter” kelimesinin “charta” yani kâğıt, ferman kelimesinden türediği göz önünde bulundurulurken, “chartered” imtiyaz verilen anlamını taşımaktadır (Cawston & Keane, 1896). Dolayısıyla “chartered company” imtiyaz verilen şirketler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu şirketler ticaret, keşif ve sömürge amacıyla kraliyet tarafından verilen imtiyaz sözleşmesi ile kurulmuştur. Yine şirketlere faaliyet alanlarıyla ilgili çeşitli haklar ve ayrıcalıklar tanındığı, şirketlerin de büyük ve küçük yatırımcıları bir araya getirerek hissedarlık yani karın ve zararın paylaşılması usulüyle faaliyetlere başladığı görülmektedir.

İmtiyazlı şirketlerin ilk örneklerinden birisi olarak Londralı Tüccar Maceracılar (Company of Merchant Adventurers of London) karşımıza çıkmaktadır (Cawston & Keane, 1896). Londra’da tüccarların bir araya gelerek kurdukları bir ticari birlik gibi hareket eden bu şirketin, ihtiyaç duyulan yabancı malların temini ve üretilen malların pazarlara taşınmasında rol oynadıkları görülmektedir. Şirkete özellikle ülkenin önemli üretim ürünleri olan dokuma ürünlerinin ihracatının korunması ve farklı bölgelerle ticari ilişkiler geliştirmesi için imtiyaz verilmiştir (Ferro, 2017). Kıta Avrupa’sından Levant bölgesine, oradan da Arap coğrafyasına kadar ticari ilişkilere sahip olan bu şirket, İngilizlerin kuracağı sömürge şirketlerinin kuluçka yeri gibidir. Zira bu şirketten bir grup tüccarın, İngiltere’nin en büyük sömürge şirketi olarak ortaya çıkacak olan Doğu Hindistan Şirketi’nin kurulmasına öncülük ettiği görülmektedir. İngilizler tarafından ticaret ve sömürge amacıyla birçok şirket kurulmuştur. Levant Şirketi, Moskova Şirketi, Kraliyet Nijer Şirketi, Birleşik Afrika Şirketi gibi şirketler bunlardan bazılarıdır. Kurulan bu şirketlerin hepsinin kendi çerçevesinde bir misyona sahip olduğunu belirtmek gerekir.

Bu çalışmada, bu şirketlerin hepsinin incelenmesinin zorluğu göz önünde bulundurulurken, İngiliz sömürgeciliği açısından bir eşik oluşturan ve İngiliz sömürgeciliğine yaptığı katkı göz önünde bulundurulurken üç sömürge şirketi inceleme alanı olarak belirlenmiştir. Bu şirketler Doğu Hindistan Şirketi, Virginia Şirketi ve Kraliyet Afrika Şirketi’dir. Söz konusu şirketler; İngiltere’nin Amerika kıtasına, Afrika’ya ve Hint bölgesine yerleşmesinde, çok karlı ticari faaliyetler yürütmesinde ve sömürgeler elde etmesinde önemli payı olan şirketler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çalışmanın temel motivasyonu olan İngiliz sömürge şirketlerinin, İngiliz sömürge siyasetindeki rolünün ortaya konulması hedefinden hareketle, çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu üç şirket üzerinden İngiliz sömürge siyasetinde sömürge şirketlerinin rolü ve yeri saptanmaya çalışılacaktır.

3. Doğu Hindistan Şirketi

Hindistan, dünya ticari tarihinin en kadim merkezlerinden birisidir. Bu sebeptendir ki özellikle Avrupalı devletler yüzyıllar boyunca buradaki ticaretten bir şekilde pay alabilmek adına rekabete girmiş ve savaşmışlardır. Avrupalı devletler, özellikle ticaret yollarının başta Osmanlı İmparatorluğu ve diğer Doğu devletlerinin elinde olması sebebiyle, 15. yüzyıl ortalarından itibaren alternatif ticaret yollarını bulmanın peşine düşmüşlerdi. Alternatif ticaret yolları için başlanılan keşif çalışmalarının sonucu olarak, Portekiz adına keşif çalışmaları yapan Vasco Da Gama’nın Hindistan yolunu keşfetmesi ile Portekiz’in aradığı fırsatı bulduğu ve bölgeye gelen ilk

³ Dünyada kurulan şirketlerin tarihine biraz daha ayrıntılı göz atmak için Bkz. <https://wyomingllcattorney.com/Blog/Oldest-Business-Every-Country-Around-World#:~:text=What%20is%20the%20Oldest%20Business,by%20more%20than%20200%20years.>

sömürgeci devlet olduğu görülmektedir. Avrupa'dan Hindistan'a ulaşan ticaret yollarının keşfi, Avrupalı devletlerin Hindistan ticareti için dönüm noktasıdır (Ferro, 2017). Portekizlilerin Hindistan'a gelişi ile başlayan süreçte; İspanyollar, İngilizler, Hollandalılar ve Fransızlar bölge ticaretinden bir şekilde pay almak için rekabet içerisine girmişlerdir. Avrupalıların Hindistan üzerine girişmiş olduğu rekabetin kazananı ise İngiltere olmuştur.

İngiliz sömürgecilik tarihinde ve sömürge siyasetinde Hindistan özel bir yere sahiptir. Hindistan İngiltere için ne pahasına olursa olsun sömürgeleştirilmesi ve elde tutulması gereken bir yer olmuştur. Bunun temel sebebi elbette Hindistan'ın sahip olduğu zenginliklerdir. Diğer Avrupa devletleri gibi Hindistan bölgesindeki ticaretin, zenginliğin farkına varan İngiltere, 1601 yılında ayak bastığı Hindistan bölgesinden 1947'de Hindistan'ın bağımsızlık kazanması ile ayrılmıştır. Yaklaşık 450 yıl bölgede bulunan ve 1858'den 1947'ye kadar fiilen kraliyet sömürgesi olarak bölgeyi idare eden İngiltere'nin, öncesinde kurduğu şirket üzerinden Hindistan bölgesini yönettiği, ticaretten siyasete kültürden eğitime her alanda sömürgeci faaliyet içerisinde bulunduğu görülmektedir (Özcan, 2000).

Hindistan ve Hint bölgeleri, İngiliz İmparatorluğunun ve sömürgeciliğinin ana omurgası olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki İngiltere'nin 19. yüzyılda kazandığı imparatorluk payesinde en önemli pay Hindistan ile bölgeden elde edilen ekonomik ve siyasi kazançlardır. İngiltere, sömürge politikalarını ve diğer ülkelerle kurmuş olduğu ilişkileri Hindistan sömürgesinin güvenliği ekseninde oluşturmuştur. Bu noktada Hindistan'ın İngiltere için önemini "İngiltere ve Hindistan" kitabında dikkat çekici şekilde analiz ederek ortaya koyan, Türk düşünce dünyasının önemli isimlerinden Ahmet Ağaoğlu'nun şu görüşleri önemlidir:

"İngiliz müstemlekelerinin sertacı bittabi Hindistan'dır. İngiliz azamet ve haşmetini, İngiliz'in cihan hâkimiyetini temin eden hakikat bu müstemlekedir; onun üç yüz milyon ahalisi ve nihayetsiz tabii servetleridir. Harbi umumi esnasında bu müstemleke yalnız başına İngiltere'ye bir milyon beş yüz bin asker verdi, bir milyar rupiye kadar nakti muavenette bulundu. Sulh zamanında ise İngiltere'nin o muhteşem sanayisini yaşattıran, İngiliz iktisadiyat ve maliyatını takviye eden burasıdır. İşte bunun içindir ki İngiltere de bu müstemlekeye başkaca ehemmiyet vermiştir, onu bütün müstemlekelerden ayırarak hususi bir idareye tabi kılmıştır. Hatta denebilir ki, İngiliz siyaseti umumiyesinin en mühim amili bu müstemlekedir; onu muhafaza ve müdafaa etmek içindir. Cebelitarık, Malta, Mısır, Suveys Kanalı, Aden, Bahreyn, Irak, Basra, Benderbuşir, Seylan, Hayber Geçidi hulasa Hindistan'a yol açacak, Hindistan'a götürebilecek her delik, her çizgi bunun için tıkanmıştır, bunun için işgal edilmiştir. Rusya ile rekabet; Balkanlar'da, Tibet'te, Nepal'de, Baymer'de Ruslar'a karşı koymak, Afganistan'da, İran'da, Türkiye'de vaki olan hareketleri titiz bir gözle takip etmek, vaktiyle bizi Rusya'ya karşı koyacak birçok muharebelere sevk etmek, Ruslar'ın hamlelerine karşı koyamadığı zamanlar İran ve bizi taksim ederek araya bir Etat Tampon ihdas etmeğe kalkışmak hep ondan mutevellit hadiselerdir (Ağaoğlu, 1929)."

Ağaoğlu'nun ortaya koyduğu gibi, İngiltere'nin özellikle "güneş batmayan imparatorluk" haline geldikten sonra, en çok ehemmiyet verdiği sömürgesi Hindistan olmuştur. Yer altı ve yer üstü kaynakları ile İngiltere sanayisini beslemenin yanı sıra, İngiltere için önemli bir ticari pazar haline gelmesi de ehemmiyetini artırmıştır. İngiltere, dünya siyasetindeki stratejilerini ve politikalarını belirlerken de her zaman Hindistan'ı ve Hindistan sömürgesinin güvenliğini dikkate almıştır.

Doğu ile alternatif ticari yollar arayışı, Batının keşifler dönemindeki temel motivasyonu idi. İngiltere de bu motivasyona sahip bir ülke olarak, özellikle İngiliz tüccarların girişimlerini desteklemiştir. Tüccar Maceracılar adıyla ortaya çıkan ve bu çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alınacak olan Doğu Hindistan Şirketinin ilk adımlarını teşkil eden oluşum, ticari heves ve arzularını gerçekleştirmek adına kraliyeti de ardına alarak girişimlerine başlamıştır (Bulut, 2003). İngiliz tüccarlar doğuya gezginler göndererek, onlardan doğudaki yaşam ve ticaret gibi alanlarda raporlar kaleme almalarını istemişlerdir. Bu raporlar özellikle Hindistan bölgesi için önemli bilgiler içermektedir. Yine kraliyeti ikna ederek bölgede var olmak ve ticari ilişkiler kurmak adına I. Elizabeth tarafından Babür İmparatoru Ekber'e hitaben yazılan mektupla, 1583 yılında bir grup

tüccarın Hindistan'a gittiği görülmektedir (Ercin, 2017). Tüm bu gelişmeler ışığında kendilerine bir yol haritası belirleyen İngiliz Tüccar Maceracılar, bugünkü küresel şirketlerin atası sayılabilecek ve İngiliz sömürgeciliğinin ana unsurlarından olan Doğu Hindistan Şirketini kurdular (Bulut, 2003). Şirketin kurulmasında; diğer Avrupalı devletlerin Hindistan bölgesinde artan faaliyetleri, daha önceki bireysel ticari girişimlerin başarısız olması, ticari riskleri azaltmak ve daha fazla kar elde edebilmek, sürekli ve kurumsal ticari bir yapıya duyulan ihtiyaç öne çıkmaktadır. Bu minvalde İngiliz Tüccarlar, 31 Aralık 1600'de bir araya gelerek doğu olarak tabir ettikleri Hindistan bölgesinde ticaret yapmak amacıyla kraliyetten aldıkları imtiyaz belgesi ile Doğu Hindistan Şirketi'ni kurdular. Toplam 30.133 sterlin sermaye ile 101 hissedarlı bir şirket olarak kurulan Doğu Hindistan Şirketi'nin, 24 kişiden oluşan yönetim kurulu ile bir ticari anonim şirket olarak organize edildiği görülmektedir. (Cawston & Keane, 1896). Şirket organizasyonuna bakıldığında, 500 sterlin üzerinde hisseye sahip olan hissedarlar yönetim kurulu seçiminde oy hakkına sahip olmaktadır. Şirketin yönetim kurulunun belirlenmesinin ardından, aynı zamanda Hindistan genel valisi olacak olan şirket başkanı yönetim kurulu tarafından seçilmekteydi. Yatırımcıların şirket hissedarı olabilmeleri için ise kraliyet onayı gerekmektedir (Kuş Büyüktaş, 2019). Şirketi kurmak kadar önemli bir diğer husus ise, kraliyetin olurluğunu ve desteğini almaktır. O dönemde tahtta olan I. Elizabeth, İngiliz tüccarları ve kaşifleri deniz aşırı faaliyetler için sürekli cesaretlendirerek şirketin kurulmasında destekleyici ve teşvik edici bir role sahip olmuştur. I. Elizabeth, şirketin Hindistan bölgesinde ticari faaliyet göstermesi için çeşitli yetkileri içeren devlet beratını -imtiyaz- vermiş ve şirketin kuruluşu tamamlanmıştır. Şirketin kraliyetten aldığı imtiyazlar ile doğu ticaretinde tekel olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Şirkete doğu ticaret tekelinin verilmesi ve gümrük vergilerinden muaf tutulması kraliyet tarafından verilen imtiyazlardan bazılarıdır (Ercin, 2017). Şirketin kuruluşunda Sir William Hawkins, Sir Thomas Roe ve Thomas Best gibi o dönemin önemli isimleri öne çıkmaktadır. Bu isimler şirketin ilk dönemlerinde Hindistan'a sıklıkla giderek şirket için bir nevi lobi faaliyetleri içerisinde bulunmuşlardır. Özellikle Babür Devleti ile iyi ilişkiler kurmak ve ilişkileri geliştirmek amacıyla Hindistan'da faal oldukları görülmektedir.

Doğu Hindistan Şirketi, 1601 yılından itibaren Hindistan bölgesine ticari amaçlı seferler düzenlemeye başlamıştır. Bu noktada şirket ilk ticari seferini Doğu Hint Adalarına, Malezya ve Endonezya'ya düzenlemiştir. Bu seferler sonucu yapılan ticaretten önemli karlar elde edildiğini ve bu karların şirketin iştahını kabarttığını belirtmek gerekir. Şirketin zaman içerisinde ticari seferlerini yoğunlaştırması da bunu desteklemektedir (Ercin, 2017). Bu seferler bölgeyi tanıma ve ilişkileri geliştirmek açısından önem arz etmekteydi. Ancak şirketin bölgede yaptığı ticareti sürekli hale getirebilmesinin yolu bölgede ticaret merkezleri kurmaktan geçmekteydi. Bu noktada şirket yöneticileri Hindistan'a hâkim olan Babür Devleti ile iyi ilişkiler geliştirmenin yollarını aradılar. Babür Şahı Cihangir ile çeşitli temaslar kurdular. Ancak özellikle Portekizlilerin Babür Devleti üzerindeki etkisi sebebiyle ticaret merkezi kurmak ve serbest ticaret yapabilmek için gerekli imtiyazı bir süre elde edemedikleri görülmektedir. Bununla birlikte Hint bölgesinin ticari zenginliklerinin tadını almış olmaları, İngiliz tüccarlarını vazgeçmeden ticari imtiyaz elde etmenin yollarını aramaya sevk etmiştir. İngiliz tüccarların bu çabaları zamanla sonuç vermiş ve nihayet Gucerat bölgesinde bir ticaret bölgesi kurma imtiyazını Babürlerden almayı başarmışlardır. Alınan imtiyaz ile Surat limanı bölgesinde İngiliz tüccarlar için bir ticaret merkezi kurulmuş ve Surat limanı bölgesinde kurulan bu ticaret bölgesi zamanla İngilizlerin Hint bölgesindeki ticaret üssüne dönüşmüştür (Bulgur, 2004).

İngiliz tüccarlar, Doğu Hindistan Şirketi'nin kurulmasının akabinde vakit kaybetmeden ticari faaliyetleri başlatmışlardır. Bu ticari faaliyetlerde İngiltere'de üretilen ürünler Hindistan'a satılırken, Hindistan'dan da düşük maliyetli İngilizlerin ihtiyaç duydukları ürünlerin ticareti gerçekleşmiştir. 1609 yılında İngiltere'den ayrılan bir geminin içerisinde kumaş, kalay, civa, yün, kılıç, bıçak gibi ürünler satılmak için Hindistan'a gönderildiğinde; geriye pamuk ipliği, tarçın, zencefil, afyon, zamk gibi ürünler ile dönmekteydi (Kuş Büyüktaş, 2019). Bu noktada İngilizlerin deniz aşırı faaliyetlere başlarken kendi ürettikleri ürünleri satacak ticari pazar bulma ve ihtiyaç duyulan ürünleri ucuz maliyetlerle İngiltere'ye getirme arzularına ulaştıkları söylenebilir. Aslında İngilizlerin bu arzularına ulaşmalarının, İngiliz sömürgeciliği için de itici bir güç olduğunu

vurgulamak gerekir. Zira pazar oluşturma ve düşük maliyetli hammadde ihtiyacı karşılama isteği, sömürgeciliğin genişlemesini ve sürekli hale getirilme çabasını ortaya çıkarmıştır. İngilizlerin 450 yıl Hint bölgesinde bulunmasının temel açıklaması aslında budur (Erçin, 2017).

Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan kıyılarında başladığı ticari faaliyetlerini, bölgede kazandığı gücün de etkisiyle, zamanla iç bölgelere taşımıştır (Barrow, 2017). Şirketin, Hindistan kıyılarından iç bölgelere doğru ilerleyerek daha fazla güç kazandığı ve büyümeye başladığı görülmektedir. Doğu Hindistan Şirketi bölgede kazandığı ticari gücün yanına askeri ve siyasi gücü de eklemiştir. Bakıldığında şirketin yayıldığı bölgelerde küçük ordular kurduğu, bu orduları beslediği göze çarpmaktadır. Şüphesiz şirketin özellikle askeri güce önem vermesinin ardında, bölgedeki diğer devletlerle giriştiği rekabetin yansıması bulunmaktadır. Şirket, bölgede varlık gösteren Portekiz, Hollanda ve Fransa gibi devletlere karşı mücadele edebilmek için askeri gücü zorunluluk olarak görmüştür. Keza özellikle 18. yüzyılda bu devletlerle giriştiği mücadelede askeri alana verdiği önem meyvelerini vermiş ve bu ülkelerle giriştiği savaşımlardan galip olarak ayrılmıştır. Şirketin ticari saiklerle başladığı faaliyetlerinde, zamanla bölgede askeri ve siyasi bir güç haline gelmiş olmasının burayı salt ticari bir organizasyon olmaktan çıkardığı görülmektedir. Bu minvalde ticari faaliyetleri ile belli bir noktaya ulaşan Doğu Hindistan Şirketi, askeri ve siyasi güç kazanması ile bölgede adeta bir devlet gibi konumlanmaya başlamıştır (Erçin, 2017).

1600 yılında kurulan Doğu Hindistan Şirketinin, 17. ve 18. yüzyıllar boyunca kıyı bölgelerden iç kesimlere doğru yayılmaya devam ettiği görülmektedir. Adım adım Hindistan'ı sömürgeleştiren şirket, özellikle 1757 yılında Hindistan'ın en önemli bölgelerinden birisi olan Bengal'i ele geçirerek bölgede farklı bir noktaya erişmiştir. Zira Bengal sahip olduğu ticari ve jeopolitik konum ile İngilizler için stratejik bir önem arz etmekteydi. 1757'de Fransızlarla giriştiği savaşta galip gelen şirket, Bengal'i alarak bölgede rakipsiz kalmıştır. 1757'de Bengal'i alan şirket tek başına Britanya'dan daha büyük bir kara parçasına ve nüfusa hükmetmeye başlamıştır. Yaklaşık 50.000 kişilik bir şirketin, 150 milyondan fazla insan nüfusunu yöneten bir organizasyon haline geldiği dikkati çekmektedir (Erçin, 2017). Ordular kuran ve o orduları besleyen, vergi düzenlemeleri yapan, her türlü ticareti bizzat yönlendiren, vergilendiren şirket, adeta bir devlet gibi hareket etmeye başlamıştır. Tüm bunların yanında şirketin çok büyük bir organizasyon haline gelmesinin, denetim sorunlarının baş göstermesinin ve şirket yöneticilerinin zamanla başına buyruk hareket etmesinin ticari olarak bazı olumsuzlukları beraberinde getirmeye başladığı gözlenmektedir (Bulut, 2003). Ticari zararların yavaş yavaş ortaya çıkması, şirketin kraliyetten bağımsız şekilde otonom hareket etmeye başlaması gibi sebepler İngiliz Devleti'nin de rahatsızlıklarının başlamasına sebep olmuştur. Bu sebeplerdendir ki İngiltere, şirketin işleyişine daha fazla müdahale etme ve kontrol etme çabası göstermeye başlamıştır. İngiltere'nin kontrol etme isteği, şirketin yöneticilerinin ise dış müdahalelerden duyduğu rahatsızlıklar İngiliz devleti ile şirket arasında anlaşmazlıkların ortaya çıkmasına zemin hazırladığı görülmektedir. Tüm bunların neticesi olarak İngiliz Parlamentosu şirket için "Düzenleme Kanunu" adıyla bir kanun çıkarmıştır. Bu kanunun İngiltere devletinin adeta devletleşen şirketi kontrol alma çabasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı söylenebilir. İngiliz devletine şirketi denetleme ve düzenleme yetkisi veren bu kanun ile ilk kez İngiltere Devleti 1773'te Hindistan'a genel vali atamıştır. Genel valinin atanması 1600 yılında Hindistan'a sömürgecilik ve ticaret için gelen Doğu Hindistan Şirketinin bir nevi devlet kontrolü altına girdiğinin de göstergesidir (Bulut, 2003). Devlet denetiminde bir süre daha faaliyetlerine devam eden şirket; ticari faaliyetlerinin zayıflaması, farklı ticari şirketlerin de bölgede faaliyet göstermeye başlaması, Hindistan'da çıkan isyanların bastırılmasında etkisiz kalması gibi sebeplerden dolayı 1858 yılında Kraliçe Victoria tarafından bütün yetkileri kaldırılarak devlete devredilmiştir. Şirketin yetkilerinin alınmasından itibaren Hindistan doğrudan İngiliz devleti tarafından yönetilmeye başlanmıştır.

Doğu Hindistan Şirketi, modern dünyanın ilk küresel şirketlerinden birisi olarak faaliyetlerine başlamıştır. Şirketin Hindistan'da yürüttüğü faaliyetler ile İngilizlerin bölgeye yerleşmesi, bölgede kalıcı hale gelmesinde önemli role sahip olduğu görülmektedir. İngiliz sömürge siyasetinin yayılma çabalarının bir parçası olarak Hindistan'ı sömürgeleştirmesinin başrolünde Doğu Hindistan Şirketi yer almıştır. Şirketin ilk ticari faaliyetlerine başladığı 1601 yılında dünya tekstil sektörünün önemli merkezlerinden biri Hindistan'dı. Yine Avrupa'ya giden

baharat, Hindistan'ın en önemli gelir kaynaklarındandı. Avrupalıların sömürgeci emellerle bölgeye gelmesinden önce, Hindistan kendi ekonomisine ve ticari hayatına hâkim konumda bulunmaktaydı. Ancak Avrupalıların bölgeye gelmesi ve özellikle İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Hindistan'da yapmış olduğu faaliyetlerin, zaman içerisinde bölgeyi yoksullaştırdığı ve zenginliğin İngiltere'ye transfer edildiğini göstermektedir. Hindistan'ın ihraç ettiği ürünleri ithal etmeye başlaması, üreten toplumdaki tüketen topluma geçişin hızlanması, endüstrinin ve üretimin zayıflaması şirketin faaliyetlerinin sonucudur. Bu ekonomik sonuçların yanında bölgedeki siyasi yapıların ortadan kalkması -Babür İmparatorluğu gibi- siyasi ve askeri üstünlüğün el değiştirmesi de yine İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin marifetidir. İngiliz Doğu Hindistan Şirketi, 17. ve 18. yüzyıllarda İngiliz sömürgeciliğinin taşıyıcısı olarak hizmet etmiştir. Şirket, kraliyet tacı adına sömürgeleştirdiği Hindistan'dan önemli bir zenginliği ana vatan İngiltere'ye taşımıştır. Yine birçok İngiliz tüccar şirketin oluşturduğu ticari faaliyetlerden yararlanarak zenginlik elde etmiştir. İngiliz Devleti'nin Hindistan'dan elde ettiği zenginlik ile birçok savaşı finanse ettiği, başka bölgelerin sömürgeleştirilmesinde buradan gelen kaynakları kullandığı vurgulanması gereken bir nokta olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde şirket, başlangıçta kendisine biçilen misyonu fazlasıyla yerine getirerek Hindistan'ın İngiltere tarafından sömürgeleştirilmesinde İngiliz sömürge siyasetine önemli hizmetler etmiştir.

4. Virginia Şirketi

İngiltere'nin sömürge tarihinde ilk çabaları 16. yüzyıl sonlarından itibaren başladığından daha önce bahsedildi. Bu dönemlerde deniz aşırı keşif ve korsanlık faaliyetlerinin getirdiği tecrübe, Avrupalı devletlerin sömürge faaliyetlerinde İngiltere'nin epey önünde yer almaları, İngiltere'nin bu sömürgeci çabalarını tetiklediğini göstermektedir. Bu noktada keşif ve korsanlık faaliyetlerinin başka bir aşamaya geçmesinde ve sömürgeci faaliyetlere girişilmesinde dönemin Kraliçesi I. Elizabeth ve en yakınındaki isimlerden Walter Raleigh'in rolünün önemli olduğunu belirtmek gerekir. Özellikle Raleigh'in I. Elizabeth'i ikna etmesi ve Kuzey Amerika'ya koloni kurma amaçlı seferleri organize etmesinin önemli bir eşik olduğu görülmektedir (Cawston & Keane, 1896). Deniz aşırı seferler ile sömürgeler elde etme çabası içerisine giren İngiltere'nin, Avrupalılar tarafından işgal edilmemiş bölge arayışında kendisine hedef olarak belirlediği bölge, "yeni dünya" olarak da telaffuz edilen Kuzey Amerika'dır. Belirlediği bu bölgede sömürge amaçlı faaliyetlerde bulunmak isteyen İngiltere'nin temel amacı altın ve gümüş başta olmak üzere değerli madenlere ulaşmak ve kalıcı koloniler kurmaktır. Bu hedef doğrultusunda ilk olarak Walter Raleigh'in organizasyonu ile Roanoke'ye koloni kurmak amacıyla ilk seferi düzenlediği görülmektedir. Ancak işler İngilizlerin beklediği gibi gitmemiş ve sefer; iklim koşulları, yetersiz gıda, hastalıklar ve yerlilerle karşılaşma gibi sebeplerle yerleşimcilerin ölümü ile sonuçlanmıştır (Cawston & Keane, 1896). Kayıp koloni olarak da bilinen ve kıtaya varan İngilizlerin hayatlarını kaybetmesi ile sonuçlanan bu başarısız girişimin I. James dönemine kadar sömürge çabalarını sekteye uğrattığını söylemek mümkündür. Ancak bu çabalardan elde edilen tecrübeler ışığında, Kral I. James'in de teşvikleriyle tekrar canlanan İngiliz sömürgeci arzuları, 1607 yılında günümüzdeki James Nehri çevresinde, Virginia'da kurulan Jamestown kolonisi ile tekrar başlamıştır (Neill, 1869). Jamestown kolonisinin kurulması ile İngiltere'nin, Kuzey Amerika'da kalıcı koloniler kurma çalışmalarını hızlandırdığı görülmektedir. Bu noktada Jamestown'ın kurulmasında ve kalıcı bir koloni olarak Kuzey Amerika'da İngilizlerin varlığını sürdürmesinde pay sahibi olan önemli bir şirket karşımıza çıkmaktadır. İşte bu "Virginia Company of London" olarak da bilinen Virginia Şirketi'dir. İngiltere'ye "yeni dünyanın" kapısını aralayan bu şirketin incelenmesi, şirketin İngiliz sömürge siyasetindeki ve Kuzey Amerika'nın sömürgeleştirilmesindeki rolünü göstermesi açısından önemlidir.

İngiliz sömürgeciliğinin ana taşıyıcılarından birisi olarak ele aldığımız sömürge şirketlerinin en önemlilerinden birisi de Virginia Şirketidir. Londralı tüccarların bir araya gelerek kurduğu ve I. James tarafından 10 Nisan 1606'da verilen imtiyazla Kuzey Amerika'da keşifler yapmak, sömürge kolonisi kurmak gibi yetkiler verilen Virginia Şirketi; ticari, siyasi ve hatta dini amaçları da taşıyan bir organizasyon olarak şekillenmiştir. Amerika kıtasında İngiltere'nin önemli

rakiplerinden İspanya'nın elde etmiş olduğu sömürgeler ve bu sömürgelerden elde edilen zenginlikler sebebiyle, İngiltere'nin de kıtanın kuzeyini İspanya ile benzer amaçlar için kendisine hedef seçtiği görülmektedir. İngiltere'nin daha önce Kuzey Amerika'da denediği ve başarısız olduğu sömürge faaliyetlerini, yeni ve farklı yollar ile tekrar canlandırmak amacını taşıdığı söylenebilir. Bu noktada girişeceği yeni sömürgeci faaliyetler ve bu faaliyetlerin başarıya ulaşması oldukça önem arz etmekteydi (Hall, 2011).

İngiltere, sömürge amacıyla daha önce uyguladığı ve Hindistan'da başarılı olan "chartered company" modelini Kuzey Amerika için de uygulamak amacıyla Virginia Şirketinin kurulmasına izin vermiştir. Kuzey Amerika'daki altın, gümüş gibi değerli madenlerin elde edilmesi, başta yün⁴ olmak üzere İngiliz ürünleri için yeni pazarlar oluşturmak, İspanya karşısında daha güçlü bir konuma gelmek ve İspanya tehdidini azaltmak, tüm bunları yaparken de kıtayı Protestanlaştırmak Virginia Şirketi üzerinden İngiltere'nin ulaşmak istediği hedefler olarak ortaya çıkmaktadır. Bunun yanında şirketin yatırımcıları da şirketin yapacağı ticari faaliyetlerden önemli ölçüde kar elde etmeyi amaçlamaktaydı.

Şirketin Kuzey Amerika'da kurmakla yükümlü olduğu Jamestown kolonisi, İngiltere'nin Kuzey Amerika'da kalıcı olarak kurduğu ilk kolonidir ve kıtanın kapılarını İngilizlere açmıştır. Bu noktada İngiliz sömürgeciliğinin rüyalarının gerçekleşmesinin Virginia Şirketi ile başladığını söylemek mümkündür. Aynı zamanda Jamestown kolonisi, İngilizler için gelecekte dünyanın farklı bölgelerinde kuracakları farklı sömürgeler için de tecrübe kazanacakları önemli bir başlangıçtı. Burada elde ettikleri tecrübelerin diğer sömürgeleştirilen bölgelerin ele geçirilmesinde ve kalıcı sömürge haline getirilmesinde etkisi yadsınamaz. İngiliz Kraliyeti adına ticaret yapma, sömürgeleştirme imtiyazı alan Virginia Şirketi'nin yatırımcıları, büyük beklentiler ile faaliyetlere başlamışlardır. Bu faaliyetlere geçmeden önce şirketin kurucuları ve bu kurucuların özelliklerine değinmek şirketin yapısını anlamaya yardımcı olacaktır.

Virginia Şirketi, 1606 tarihinde I. James tarafından verilen kraliyet imtiyazı ile kurulmuştur. Sömürge amaçlı kurulan şirketin kurucularına ve yatırımcılarına bakıldığında; özellikle tüccarların, soylu aristokratların, devlet adamları ve general düzeyinde askerlerin öne çıktığı görülmektedir. Şirketin yönetiminde Sir Robert Cecil, Sir Thomas Smith, Sir George Somers ve İngiliz sömürge tarihinde ayrıcalıklı bir yeri olan Richard Hakluyt gibi önemli isimlerin yer aldığı görülmektedir (Williamson, 1936). Özellikle Hakluyt, Kuzey Amerika'ya daha önce yapılan birçok sefere katılmış, bu seferlerde yaptığı gözlemler ve tespitlerle İngiliz sömürgeciliğine yön verecek fikirleri ortaya koymuştur. Sömürgecilik üzerine yazdığı yazılarda, İngiltere'nin neden ve nasıl Amerika kıtasını sömürmesi gerektiğini belirtmiştir. Bu bağlamda Hakluyt gibi bir ismin şirketin önde gelenlerinden birisi olması oldukça önem arz etmektedir. Virginia Şirketine Kral I. James tarafından verilen imtiyaza göre şirketin 25 üyesi bulunmaktaydı. Bu üyeler şirketin başkanını seçme yetkisine sahipti. Bununla birlikte yine verilen imtiyaz karşılığında şirketin tüm gelirlerinin onda birini kraliyete verme zorunluluğu göze çarpmaktadır. Yine kurulacak olan kolonide, koloninin idaresi için meclis oluşturma yetkisi de şirkete verilen önemli yetkilere aittir (Williamson, 1936). Virginia şirketi Jamestown kolonisinin kurulmasını organize ederken, koloninin ayakta kalması, devamı ve buradan elde edilecek maddi çıkarları gözetmekle sorumlu idi. Jamestown kolonisinin kurulmasını takip eden süreçte ikinci bir kraliyet imtiyazı ile şirket, koloniye yönetici atama ve meclis oluşturma yetkisini aldı. Bu yetkide kralın veto hakkı saklı tutulmaktaydı. Bu noktada şirketin bir devletin sahip olacağı bütün yetkilere sahip olduğunu ve bunları koloninin yönetilmesinde kullandığını söylemek mümkündür (Cawston & Keane, 1896).

Kuzey Amerika'da ticaret yapmak ve koloni kurmak amacıyla yerleşimcileri kıtaya taşımakla yükümlü olan Virginia Şirketi'nin, bu amaçlar çerçevesinde faaliyetlerine başladığı ve ilk olarak Kuzey Amerika'ya üç gemi gönderdiği görülmektedir. Susan Constant, Godspeed ve Discovery adlarını taşıyan bu üç gemi, denizci Christopher Newport öncülüğünde 104 yerleşimci

---

⁴ İngiliz yünleri için pazar arayan İngilizler, kısa süre sonra yün ürünlerinin Kuzey Amerika için çok da karlı bir ticaret olmadığını görüp daha çok farklı tarım ürünlerine ve bunların ticaretine yöneldiler. Bunlar tütün, patates, pamuk gibi ürünlerdi.

ile 1607'de bugün James nehri olarak bilinen bölgeye varmış ve burada Jamestown kolonisi kurulmuştur (Neill, 1869). Ancak en az koloninin kurulması kadar önemli bir diğer husus, koloninin ayakta kalması ve sürekli hale gelmesiydi. Geçmişte yaşanan kötü tecrübelerin tekrarlanmaması adına en fazla üzerinde durulan hususun, koloniyi ayakta tutmak olduğu görülmektedir. Bu amaçla kıtaya yeni yerleşimci taşıma faaliyetlerini hızlandıran şirket, 1609 yılında kraliyetten aldığı yeni bir imtiyaz ile yeni yerleşimciler Jamestown kolonisine taşımıştır. Ancak İngiliz yerleşimcilerin kurdukları kolonide birçok zorlukla karşılaştıklarını belirtmek gerekir. Özellikle "açlık zamanı" olarak adlandırılan 1609-1610 tarihlerinde birçok yerleşimci yetersiz gıda, hastalık ve yerlilerle savaşlarda hayatlarını kaybetmişlerdir. Öyle ki yerleşimcilerden insan eti yiyenler ortaya çıkmış, hatta eşini yiyen bir yerleşimci idam edilmiştir (Williamson, 1936). Tüm bu gelişmelere rağmen şirketin koloniyi ayakta tutmak amacıyla her türlü girişimi yaptığı görülmektedir.

Virginia şirketi, "yeni dünyaya" ilk ayak bastığında zengin altın ve gümüş kaynaklarıyla karşılaşmayı ve bunları İngiltere'ye taşımayı amaçlamaktaydı. Ancak kıtaya vardktan sonra bu beklentilerinin gerçekliği noktasında hayal kırıklığına uğradıkları söylenebilir. Uzun süre şirketin temel amacı koloniyi ayakta tutabilmek ve bunun için finansal kaynak oluşturmak olmuştur. Kuzey Amerika'ya uyum süreci olarak da bu süreci değerlendirmek mümkündür. Bununla birlikte şirketin, bir yandan koloniyi ayakta tutmaya çalışırken bir yandan da ticaretini yapabileceği alternatif ürün arayışlarına başladığını belirtmek gerekir. Zira koloninin kuruluşunun temel amacı ticaret ve sömürmekti. Virginia Şirketinin ve yatırımcılarının ilk zamanlar, balıkçılık ve ufak tefek ticari faaliyetler dışında bekledikleri karşılığı alamadıkları görülmektedir. Bu noktada İngiliz yerleşimcilerden John Rolfe'ün ithal tütünler ile yerli tütünleri melezleyerek içilebilir tütün yetiştiriciliğini keşfetmesi ve Jamestown'da tütün yetiştiriciliğine başlanması Virginia Şirketi için önemli bir eşiktir. Rolfe öncülüğünde girişilen tütün üretimi ilk meyvelerini vermiş, İngiltere ve Avrupa'ya ürün ihracatı başlamıştır (Williamson, 1936). Virginia Şirketi'nin, uzun süren arayışlarından sonra İngiltere ve Avrupa'ya tütün ticaretinden önemli bir gelir elde etmeyi başardığı görülmektedir. Tütünün ticari bir ürün olarak keşfi ile Jamestown kolonisi için de en önemli gelir kaynağı uzun zaman tütün olmuştur. Virginia Şirketi, tütün ticaretini yaparken bir yandan da koloniye yerleşimci taşımaya devam etmiştir. Koloninin ayakta kalması ve şirketin faaliyetlerinin devamı için yeni yerleşimcilerin koloniye getirilmesi önem arz etmekteydi. Zira özellikle dönem dönem yerlilerle çıkan çatışmalar, hastalıklar gibi sebeplerle kolonideki yerleşimciler hayatlarını kaybetmekteydiler. Şirket tarafından koloniye taşınan yerleşimci sayısına bakıldığında ise 1607 yılından 1624 yılına kadar Şirket yaklaşık 8500 yerleşimciyi koloniye taşımıştır (Craven, 1957).

Virginia Şirketi'nin koloniyi ayakta tutmayı başardıktan sonra ticari faaliyetleri önceleme çabası görülmektedir. Bununla birlikte koloninin yönetilmesi de önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktadır. Bu noktada kraliyet imtiyazı ile şirkete verilen meclis kurma ve bu meclis üzerinden koloninin idare edilmesi yetkisi ile 1619'da 22 kişiden oluşan temsilciler meclisinin (House of Burgesses) kurulduğu görülmektedir. Her ne kadar mecliste alınan kararların Londra'dan onay alması gerekse de bu girişim İngiliz sömürgeciliği açısından da önemli bir tecrübe olarak karşımıza çıkmaktadır (Cawston & Keane, 1896). Zira ilerleyen dönemlerde İngilizlerin elde ettiği sömürgelerin yönetiminde bu tecrübeden önemli ölçüde faydalandığını söylemek mümkündür.

Virginia Şirketi, Kuzey Amerika kıtasının İngiltere tarafından sömürgeleştirilmesi için önemli bir adımdı. Başlangıçta ticari faaliyet gerçekleştirmekte zorlanan şirket, tütün ticareti ile belli bir gelir elde etmesine rağmen zaman içerisinde ticari faaliyet noktasında zayıflamaya başladı. Buna yerlilerle olan mücadeleler de eklenince, Jamestown kolonisi şirket açısından verimli olma noktasında hem kraliyet hem de yatırımcılar açısından şüpheler taşımaya başlamıştı. Özellikle 1622 yılında Amerikan yerlileri ile koloni yerleşimcileri arasında büyük bir savaşın ortaya çıkması ve koloninin üçte birinin bu savaşta yok olması şirket açısından sonun başlangıcı olarak kabul edilebilir (Smith & Grizzard, 2007). Tüm bu yaşananlar sonrasında, hali hazırda şirketin verimliliğini ve varlığını sorgulayan kraliyet, 1624 yılında şirketin tüm yetkilerini

kaldırma kararı almış ve Jamestown kolonisini doğrudan kraliyete bağlı hale getirmiştir. Şirket faaliyetlerini sona erdirildiğinde ise kolonide yaklaşık 1200 yerleşimci yaşamaktaydı (Williamson, 1936).

Kuzey Amerika'nın İngiliz sömürge tarihinde önemli bir yeri bulunmaktadır. 1607'de ilk sömürge kolonisini kuran İngilizler, 18. yüzyıl ortalarına kadar Kuzey Amerika'da toplamda on üç koloni kurmuşlar ve "yeni dünyayı" inşa etmişlerdir. İngiltere'nin Kuzey Amerika'yı sömürge altına alması, dünya siyasi tarihi için de bir dönüm noktası olmuştur. 20. yüzyılın süper gücü haline gelecek olan Amerika Birleşik Devletleri'nin kuruluşunun temelleri İngilizlerin Virginia Şirketi üzerinden kıtayı işgal etmeye başlamaları ile atılmıştır. Bu bağlamda Virginia Şirketinin hem İngiliz sömürgeciliği hem de dünya siyasi tarihi açısından önemli bir yere sahip olduğunu vurgulamak anlam kazanmaktadır.

5. Kraliyet Afrika Şirketi

İngiltere, sömürgeciliğe başladığı 16. yüzyıl sonlarından itibaren sömürgeci politikalarını sürekli geliştirmiş, tadına vardığı zenginlik ve gücü artırmanın yollarını aramıştır. Bu arayışın onları getirdiği yerlerden birisi de köle ticaretidir. Bu ticaretin merkezi ise Afrika kıtası olmuştur. Bütün Avrupa ülkeleri köle ticaretinin bir şekilde içerisinde yer almıştır. Zira ilk olarak Portekizliler, 15. yüzyılda Gine Sahillerinden esir aldıkları insanları köle olarak köle pazarlarında satmış ya da sahip olduğu tarım plantasyonlarında çalıştırmıştır. Afrika kıtası zamanla köle ticaretinin merkezi haline gelmiş ve Avrupalıların sömürgeci faaliyetlerinin de bir parçası olmuştur. İngilizler 17. yüzyıl ortalarından itibaren özellikle Kuzey Amerika'da kurdukları kolonilerde geniş plantasyonlar kurmuş ve buralarda birçok tarım ürünü yetiştirerek önemli ticari gelir elde etmeye başlamışlardır. Plantasyonlarda daha fazla ürün elde etme isteği, el emeği yoğun olan tarım işlerini yerine getirecek insan ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. İngilizler için çözüm yolu, Afrika kıtasından köle ticareti ile insanları kıtaya taşımak olmuştur. İngilizler 1640-1807 yılları arasında 3,1 milyon insanı Afrika kıtasından kendi sömürgelerine köle olarak taşımıştır.⁵ Kölelik ve köle ticareti İngiliz sömürgeciliğinin en büyük parçalarından birisidir. Sömürgeci faaliyetlerini köleleştirdiği insanlar ile ayakta tutan İngilizler, imparatorluklarını kölelerin emekleri ve yaşamları üzerine kurmuştur. Sadece İngilizler değil tüm Avrupa, köle ticaretinden doğrudan yahut dolaylı olarak büyük karlar elde etmişlerdir.

İngiliz sömürgeciliğinin bir parçası olan köle ticaretinin baş aktörlerinden birisi olarak karşımıza Kraliyet Afrika Şirketi çıkmaktadır. Kraliyet Afrika Şirketi, 1662 yılında kurulan Afrika'ya Ticaret Yapan Kraliyet Maceracıları Şirketinin (The Company of Royal Adventurers Trading into Africa) devamı niteliğinde bir şirkettir (Scott, 1903). 1662'de kraliyet berati ile kraliyet ailesi ve İngiliz tüccarlar tarafından kurulan Afrika'ya Ticaret Yapan Kraliyet Maceracıları Şirketi faaliyet gösterdiği süre zarfında başarılı olamamıştır. Başarılı olamamasında özellikle Hollandalılarla girişilen mücadele ve ticari faaliyetlerin karlılığının düşük olması etken unsurlar olmuştur. Bu noktada daha sonra İngiliz tahtına geçecek olan II. James (Duke of York) Afrika'da var olmanın önemini kavramış; şirketin yapısının ve yetkilerinin değiştirilmesinin daha karlı bir ticarete kapı açacağını düşünmüştür. Bu minvalde 1672'de Afrika'ya Ticaret Yapan Kraliyet Maceracıları Şirketinin sahip olduğu ticari imtiyazlar iptal edilerek, liderliğini II. James'in yaptığı Kraliyet Afrika Şirketinin daha geniş yetkilerle ve faaliyet alanı da genişletilerek kraliyet ailesi ve bazı tüccarlar tarafından kurulduğu görülmektedir (Scott, 1903). Şirketin hissedarları arasında kraliyet aile mensupları, soylular ve tüccarlar yer almaktaydı. Şirketin liderliğini, daha sonra kral olacak olan II. James yaparken şirketin başına yönetici olarak ise Prince Rupert (Duke of Cumberland) getirilmiştir. Prince Rupert, özellikle Atlantik köle ticaretinde bilinen ve şöhrete sahip bir şahsiyet olarak karşımıza çıkmaktadır. Şirket Afrika'da çeşitli ticari faaliyetleri

⁵ Ayrıntı için Bkz. <https://www.nationalarchives.gov.uk/help-with-your-research/research-guides/british-transatlantic-slave-trade%20records/#:~:text=Britain%20was%20the%20most%20dominant,America%20and%20to%20other%20countries.>

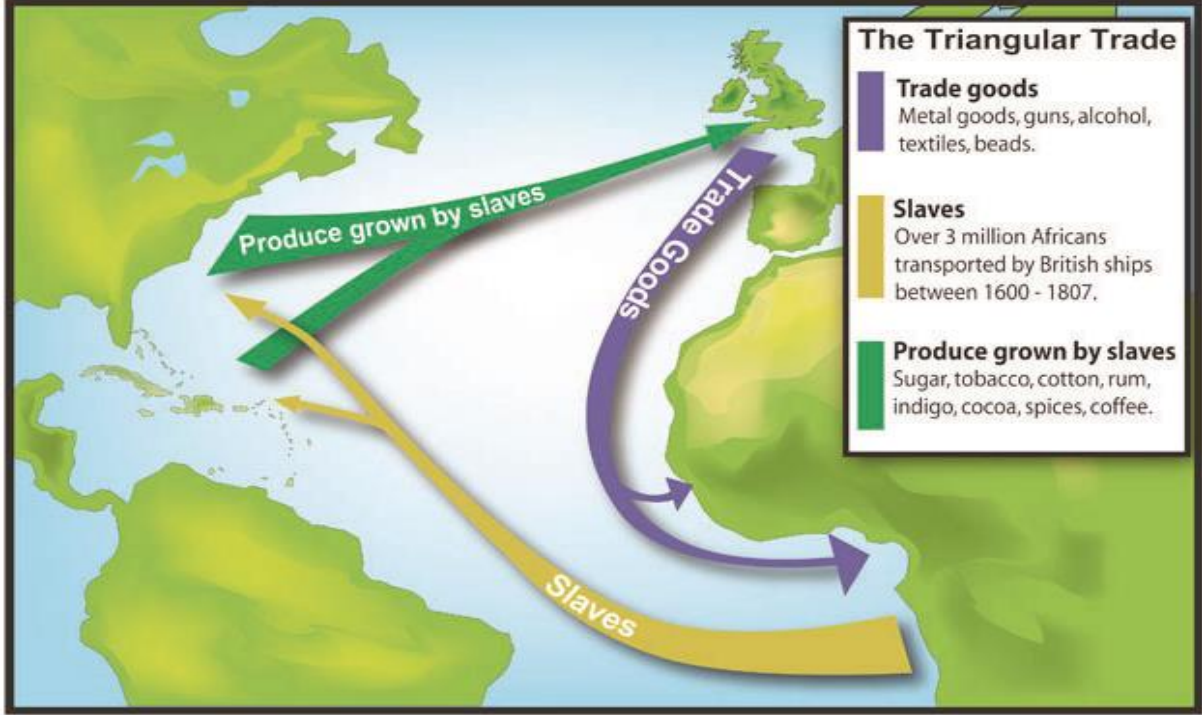
gerçekleştirme çabası içerisinde iken, özellikle Hollandalılarla kıyasıya bir rekabet içerisinde girmiştir. Şirketin temel faaliyet alanlarının altın, gümüş elde etme ve köle ticareti yapmak olduğu görülmektedir. Şirket, diğer şirketlerde olduğu gibi kraliyetin verdiği imtiyaz ile, Hıristiyan olmayan bölgeleri ele geçirme, yönetme, savaşa ve barışa karar verme yetkilerine sahipti. Birçok yetki ile donatılan şirket, kraliyet için de ayrı bir önem taşımaktaydı. Zira şirketin sahip olduğu imtiyaz anlaşmasına göre kraliyet, şirketin altın ve gümüş gibi maden keşiflerinden ya da ticaretinden elde ettiği gelirlerden üçte iki oranında pay alabilecekti. Bununla birlikte Kraliyet Afrika Şirketinin, kraliyet ailesinin uhdesinde olması ve bunun yanında kraliyet ailesinin mensupları tarafından yönetilmesi şirkete has bir diğer özellik olarak ortaya çıkmaktadır (Scott, 1903).

Kraliyet Afrika Şirketi'nin kurulmasının sebeplerinden birisinin, daha önce farklı bölgelerin sömürgeleştirilmesi için kurulan sömürge şirketlerinin başarısı olduğunu söylemek mümkündür. Öyle ki şirket kurulurken Hindistan'ı İngiliz sömürgesi haline getiren Doğu Hindistan Şirketi model alınarak kurulmuştur. Şirketin yapısına bakıldığında, hissedarların her yıl yöneticileri seçtiği; bir genel yönetici (governer), yardımcıları ve şirket işlerini idare eden yirmi dört asistanı belirlediği görülmektedir (Scott, 1903). Şirketin genel yönetimi de yine diğer şirketleri model olarak yapılmıştır. Bu noktada yöneticilerinin belirlenmesinde kraliyetin her zaman baskın bir rolünün olduğunu belirtmek gerekir. Kraliyet Afrika Şirketi özellikle 1672 yılındaki kraliyet imtiyazlarından sonra, Batı Afrika kıyılarında faaliyetlerine başlamıştır. Şirketin ana gündemi gelir getirici tüm ticaretleri yapmak üzereydi. Özellikle İngiltere'de üretilen ürünlerin Afrika kıtasında pazar bulabilmesi temel arzuydu. Şirket özellikle tekstil, yün ürünleri başta olmak üzere İngiltere ve Avrupa'da üretilen ürünleri Afrika pazarına sunma ve karşılığında altın elde etmek amacıyla ticari faaliyetler yürütmüştür. Sadece altın değil, İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu ürünleri de Afrika'dan daha ucuza elde etmek şirketin amaçları arasında yer almaktaydı. Örnek olarak şeker ve fildişi gibi ürünler Afrika'dan temin edilmiştir (Günarşlan, 2019).

Şirketin Afrika'da faaliyet gösterirken, Afrika üzerinden Güney Amerika ile de ticaret yaptığı görülmektedir. Şirket, temel bir politika olarak bölgede kar elde edebileceği tüm ticari faaliyetlerin içerisinde bulunmuştur. Zira şirket için İsveç'ten aldığı demiri Afrika'da köleler ile takas edip, köleleri Güney Afrika'daki İspanyol veya Portekiz plantasyonlarının işçi ihtiyacını karşılamak için satın karşılığında altın elde etmek oldukça karlı bir ticaretti. Bu ve benzeri ticari faaliyetler şirketin hızla büyümesini ve yüksek karlar elde etmesini sağlamıştır. Şirketin yaptığı ticarete en önemli hususlar doğru ürün ve zamanlama idi. Zira her ürün Afrika pazarında satılamıyordu. Yine Afrika-İngiltere arasında bir gemi yaklaşık 70 gün süre ile sefer yapabilmekte ve bu ticaret için düzenlenmesi gereken önemli bir husus olarak ortaya çıkmaktaydı. Yüksek kar elde etmenin ve bunu sürdürebilmenin şirket için oldukça önem bir husus olduğunu vurgulamak gerekir. Şirketin özellikle 1680-1692 tarihleri arasında çok büyük karlar elde ettiği ve hissedarlarına ödeme elde ettiği karlardan ödeme yaptığı görülmektedir. Şirket, ürün alıp satma odaklı faaliyetlerini sürdürürken özellikle köle ticaretinin ve köle ticaretinden elde edilen yüksek karların farkına varmıştır. Şirketin köle ticaretinin farkına varması ve köle ticaretine yönelmesi farklı bir dönemin kapısını aralamıştır (Günarşlan, 2019).

17. yüzyılda Kuzey Amerika'da hızlıca birçok koloni kuran İngilizlerin, bir yandan bu kolonileri ayakta tutmak için çabalarken, bir yandan da bu çabalarını ekonomik bir gerçekliğe dönüştürmenin peşinde olduğu gözlenmektedir. Bu noktada Afrika'da halihazırda var olan köle ticaretinden bir şekilde pay almak, kolonilerinin ihtiyaç duyduğu ucuz iş gücünü köleler üzerinden karşılamak amacıyla köle ticaretine başlamıştır. Kolonilerde kurulan büyük tarım plantasyonları, emek yoğun iş gücü gerektirdiği için Afrika'dan binlerce insan köle olarak kıtaya taşınmıştır. İşte bu taşımayı gerçekleştirenlerin başında gelen Kraliyet Afrika Şirketi, bu süreci oldukça karlı bir ticarete dönüştürmüş ve büyük karlar elde etmiştir. Şirketin faaliyet gösterdiği süre içerisinde, 17. yüzyılda başlayan ve İngiltere'ye büyük zenginlikler getiren Avrupa-Amerika-Afrika ticaret üçgeninin, Atlantik köle ticaretinin önemli aktörlerinden birisi olduğu görülmektedir. İngiltere'den yola çıkan İngiliz ürünleri Afrika'da köle insanlar karşılığında pazarlanıyor, Afrika'dan Amerika kıtasına taşınan köleler yine İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu ürünler yahut altın karşılığında satılıyordu. Burada oluşan ticarete "Atlantik Ticaret Üçgeni" de denilmektedir.

Aşağıdaki grafikte de görüldüğü üzere, 17. yüzyıl ile 19. yüzyıl arasında İngiltere Atlantik ticaretinde büyük rol almıştır. 19. yüzyılda İngiltere'nin "üzerinde güneş batmayan imparatorluk" gücüne ulaşmasında Atlantik ticaretinin önemi büyüktür. Buradan elde edilen zenginlik, yeni bölgelerin işgal edilmesi ve sömürgeleştirilmesini hızlandıran unsurlardan birisidir (Günarslan, 2019).

Şekil 1. Atlantik Köle Ticaret Üçgeni

Kaynak: <https://exhibitions.abdn.ac.uk/university-collections/exhibits/show/a-north-east-story/scotland-africa-slavery-in-car>

17. yüzyıldan itibaren Afrika merkezli köle ticaretinin yaygın hale gelmesi ve çok karlı bir ticari faaliyet olarak görülmesi Avrupalı ülkeleri kıtaya çekmiştir. Kraliyet Afrika Şirketinin, zenginlik kaynağı olarak görülen köle ticaretinden İngiltere'nin pay almasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Şirket, köle ticaretinin yanı sıra İngiltere'nin ihtiyaç duyduğu ürün ve hammaddelerin de temin edilmesinde pay sahibi olmuştur. İngiltere'nin siyasi ve ekonomik türbülans içerisinde bulunduğu 17. yüzyıl sonlarında, şirketin faaliyetleri ve getirdiği kazançlar İngiltere için can suyu olmuştur. Şirketin doğrudan kar ve zenginlik getirmesinin yanı sıra, özellikle Kuzey Amerika kolonilerinin ihtiyaç duyduğu iş gücüne köle ticareti ile yaptığı katkı da İngilizler için ayrı bir önem taşımaktaydı. Afrika'da yerli halkların sahip oldukları zenginliklere el koymakla kalmayan İngiltere, insanları köleleştirerek yerlerinden edip, sömürgelerinde köle olarak iskân etme politikasını da uygulamıştır. Şu hakikati ortaya koymak gerekir ki gerek İngiltere'nin gerekse Avrupa'nın günümüze dek süren zenginlik ve refahının ardında; 16. yüzyıldan itibaren zenginliklerine el koydukları, şehirlerini işgal ederek köleleştirdikleri, ticaretini yaptıkları ve sömürgelerinde köle iskân ettikleri Afrika halkı bulunmaktadır (Günarslan, 2019).

Kraliyet Afrika Şirketi, faaliyet gösterdiği süre zarfında İngiltere'ye Afrika'nın kapılarının açılmasında önemli bir mihenk taşıdır. Şirket sadece faaliyetleri ile değil, zamanla şirkete doğrudan bağlı olmayan İngiliz tüccarlarının kıtaya gelmesi, yerleşmesi ve ticaret yapmasının da önünü açmıştır. 20. yüzyıl ortalarına kadar Afrika'da sömürgeleri bulunan İngiltere'nin, burada kalıcı olmasında ve varlık göstermesinde şirketin rolü önemlidir.

Kraliyet Afrika Şirketi, Afrika kıtasındaki faaliyetleri devamlı kılmak adına ticaret depoları, ticaret merkezleri kurmuştur. Yine bunları korumak adına kaleler inşa etmiştir. Ancak zamanla şirketin faaliyetlerinin karlılığının düşmesi ve şirketin faaliyetlerinin zarar etmeye başlaması şirket yöneticilerini farklı arayışlar içerisine sürüklemiştir. Afrika'nın sahip olduğu ticaret potansiyelini göz önünde bulunduran şirket yöneticileri ve kraliyet, şirketin sahip olduğu ticaret tekelinin başka şirketler ve tüccarla paylaşılmasına karar vermiştir. Bu yolla şirketin, başka ticari girişimlere ticaret yapma izni vererek gelir elde etmesinin amaçlandığı görülmektedir. Bununla birlikte şirkete, Afrika'da gerçekleşen ticareti kontrol etme ve bölgedeki faaliyetlerin İngiltere lehine olacak şekilde yönlendirilmesi gibi misyonlar yüklenmiştir. Bir süre hem ticari faaliyetlerden hem de ticaret tekeli paylaşma yolu ile gelir elde etmeye devam eden şirket, zamanla zarar etmeye ve fonksiyonunu yitirmeye başlamıştır. Kendisine yüklenen misyonu süreç içerisinde kaybeden şirket, 1752 yılında yine kraliyet tarafından feshedilmiştir (Günarslan, 2019). İngiliz sömürge siyasetinin bir parçası olarak faaliyetleri ile kendisine yüklenen misyonu yerine getiren şirket, İngiliz sömürgecilğine önemli katkılar sunarak İngiliz sömürge siyasetinde yerini almıştır. Yapmış olduğu ticari faaliyetlerden elde edilen zenginliklerin İngiltere'ye taşınmasının yanında, İngiliz kolonilerinin ihtiyaç duyduğu ucuz iş gücünün köleleştirilen Afrika halklarından karşılama da etkili olmuştur. İngiltere'nin şirketle birlikte Afrika insanların bedenleri ve ruhları üzerinden elde ettiği zenginlik ve güç, İngiltere'nin karanlık yüzünü ve yüzleşmesi gereken sömürge geçmişini göstermesi açısından tarihteki yerini korumaktadır.

6. Sonuç

Dünya tarihinde, tarihe yön veren olaylar ve gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan birisinin de şüphesiz sömürgecilik ve hatta Avrupa sömürgecilği olduğunu söylemek mümkündür. 15. yüzyılda ortaya çıkan Avrupa sömürgecilği, beraberinde devletler arasında rekabeti de getirmiştir. Başta ekonomik bir yarış halinde ilerleyen bu rekabetin zamanla siyasi ve askeri rekabete dönüştüğü görülmektedir. Avrupalıların dünyanın farklı bölgelerinde giriştiği bu rekabetin kazananı ise 19. yüzyıla gelindiğinde bir sömürge imparatorluğu kurmuş olan İngiltere'dir. İngiltere'nin bir sömürge imparatorluğuna dönüşmesinde uyguladığı başarılı sömürge siyasetinin katkısını belirtmek gerekir. Bu noktada bu sömürge siyasetini anlamanın bir parçası olarak İngiliz sömürge şirketleri karşımıza çıkmaktadır. Yukarıda bu sömürge şirketleri üzerinden ortaya konulmaya çalışıldığı gibi İngiltere'nin sömürge imparatorluğu haline gelmesinde sömürge şirketlerinin rolü büyüktür. Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan'ı sömürgeleştirerek İngiliz İmparatorluğunun bir parçası yaparken; Virginia Şirketi "yeni dünya" olarak görülen Kuzey Amerika'nın kapılarını İngilizlere açmıştır. Afrika sahillerinden elde ettiği altın, gümüş gibi değerli madenlerin yanı sıra İngiliz sömürgelerine köle taşıyan ve köle ticaretinde önemli rol oynayan Kraliyet Afrika Şirketi, İngiliz sömürgecilğinin Afrika'daki ticaretten elde ettiği zenginliklerde önemli katkılar sunmuştur. Dünyanın farklı bölgelerini bu şirketler üzerinden işgal eden, sömüren ve zenginlikleri İngiltere'ye aktaran İngiliz sömürgecilğinin en önemli aparatı her daim sömürge şirketleri olmuştur. Bu bağlamda bu çalışmada İngiliz sömürge siyasetini anlamlandırmak, sömürge faaliyetleri üzerinden bu siyasal aklı somutlaştırmak ana gayedir. Bu gaye İngiliz sömürge şirketleri ve bu şirketlerin İngiliz sömürgecilğindeki yerinin ve öneminin ortaya konulması ile gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Yapılan bu çalışmanın özellikle ülkemizde bu alandaki literatüre katkı sağlaması ve akademik karşılık bulması hedeflenmektedir.

Kaynakça

Ağaoğlu, A. (1929). İngiltere ve Hindistan. İstanbul: Cumhuriyet Matbaası.

Barrow Ian J. (2017). The East India Company 1600. Indianapolis: Hackett Publishing Company.

- Bulgur, D. (2004). Ticaretten sömürgeciliğe XIX. yüzyılda Hindistan ve İngiliz hâkimiyeti. *Divan Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 17, 63-102.
- Bulut, Y. (2003). Hindistan'da Sömürgecilik, Oryantalizm ve William Jones. *Sosyoloji Dergisi*. 6, 71-106.
- Cawston G. & Keane A. H. (1896). *The Early Chartered Companies (a.d. 1296-1858)*. London: E. Arnold.
- Craven W. F. & Virginia 350th Anniversary Celebration Corporation. (1957). *The Virginia Company Of London 1606-1624*. Virginia: Virginia 350th Anniversary Celebration Corp.
- Erçin, A. (2017). İngiliz Doğu Hindistan Kumpanyası ve Kumpanyanın Ticari Faaliyetleri (1600-1858). *Çeşm-i Cihan: Tarih Kültür ve Sanat Araştırmaları Dergisi E-Dergisi*, 4(2), 111-133.
- Ferguson, N. (2011). *İmparatorluk: Britanya'nın Modern Dünyayı Biçimlendirishi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ferro, M. (2017). *Sömürgecilik Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Grizzard F. E. & Smith D. B. (2007). *Jamestown Colony : a Political Social And Cultural History*. California: ABC-CLIO.
- Günarşlan, H. (2019). İngiliz Afrikan Şirketi 1672-1752: Kaleleri, Köle Ve Altın Ticareti. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11 (30) , 704-718.
- Hall, T. (2011). Shareholder Activism in the Virginia Company of London, 1606–1624. In: Koppell, J.G.S. (eds) *Origins of Shareholder Advocacy*. New York: Palgrave Macmillan.
- Kuş Büyüktaş, C. (2019). İngiliz Doğu Hindistan Şirketinin Kuruluş Aşamasında İngilizlerin Hindistan'a Yerleşme Çabaları. *Mavi Atlas*, 7 (2), 275-293.
- Neill, E. D. & Joseph Meredith Toner Collection. (1869) *History of the Virginia Company of London*. Albany, N.Y: J. Munsell.
- Özcan, A. (2000) "Hindistan", *DİA*, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 22, 294-295.
- Scott, W. R. (1903). The Constitution and Finance of the Royal African Company of England from Its Foundation Till 1720. *The American Historical Review*, 8(2), 241–259.
- Williamson J. A. (1936). *A Short History of British Expansion: The Old Colonial Empire (2nd ed.)*. London: Macmillan.